

Əli Səlimi - Xatirələr Nəğməkarı Piruz Xanlının Müsahibəsi

Mənbə: Azerbaijan International jurnalı - Aİ 2.4 (Qış 1994)
© Azerbaijan International

Dünyanın dörd bir yanına səpələnmiş Azərbaycanlılar üçün, bəlkə də, heç bir mahnı 60-cı illərin əvvəllərində yazılmış “Ayrılıq” mahnısı qədər tanış deyil. Sovet İttifaqını beynəlxalq ictimaiyyətdən təcrid edən soyuq müharibənin “dəmir pərdəsi” İran azərbaycanlıları üçün xüsusilə dəhşətli və ağırlı olmuşdur. O, qardaşı bacısından, ananı balasından, yarı yarından ayırmış, ayrı salmışdır. Görüşüb danışmağa belə imkan olmamışdır.

Həmin nisgilli, həsrətli duyğularla bəstələnmiş “Ayrılıq” mahnısının bəstəkarı Ustad Səlimidən Piruz Xanlı 1994-cü ilin iyun ayında, Təbrizdəki evində müsahibə almışdır.

—Musiqiyə sevgi sizdə necə yarandı?

—Mən lap körpə çağlarımdan musiqini sevmişəm. Valideynlərim isə heç də musiqi vurğunu olmayıblar. Onlar musiqinin məni dərstdən yayındıracağını düşünürdülər. İkisi də çox dindar idilər və bu da onların musiqiyə üstünlük verməmələrinin digər səbəbi idi. Amma tarın telləri həmişə mənim ürəyimi titrədərdi. Nəhayət xalam mənə bir

tar aldı və atamgilə dedi: “Görmürsünüz? Bu uşağın musiqi üçün ürəyi gedir! Niyə qoymursunuz çalsın? Və həmin gündən tar oldu mənim həyatım. Hər gün çalılıb, məşq edirdim... Hər gün onun qayğısına qalırdım, sürtüb parıldadırdım. Atam məndəki musiqiyə həvəsi görəndən sonra qərara gəldi ki, evdə mənə dərs vermək üçün müəllim tutsun. Bir il sonra müəllimim atama dedi: “Mən artıq oğlunuza dərs keçə bilmirəm, o məndən yaxşı çalır.” Onda təxminən 11 yaşım olardı.

—İlk musiqi müəlliminiz kim olub?

—Əhməd Bakıxanov. O mənə muğamatı öyrətdi. Solaxay tarçalan idi və mən mizrabı sağ əlimlə vurduğum üçün onun qarşısında oturanda elə bil ayna qabağında otururdum. Buna

görə də ondan öyrənmək çox asan idi. Sonralar da elə Bakıxanovun 30 nəfərlik ansamblına qoşuldum və çoxlu konsertlər təşkil etdik.

—**Bir az da boya-başa çatdığımız ailə haqqında danışın.**

—1922-ci ildə Bakıda anadan olmuşam. Anam Şimali Azərbaycandan (keçmiş SSRİ-nin bir hissəsi), atam isə İran Azərbaycanından idi. Atam 14 yaşında ikən kəndlərinin qonşu kəndlilər tərəfindən talan edilməsinə dözə bilməyən babam rəhmətə gedib. Atam isə bacısını qonşularına tapşıraraq başqa kəndlilərə qoşulub, iş arxasınca Şimala köçüb. 14 yaş var imiş onda. Nəhayət Qubada, bir dəyirməyə işə başlayıb. Sonralar o, Bakıda anamla rastlaşmış və ailə qurmuşdu.

—**Bəs İrana necə döndünüz?**

—Hər şey 1938-ci ildə bir gecədə başladı. 1938-ci ildə bir gecə konsertdən evə qayıdarkən anamın ağladığını eşitdim. O səhnə heç zaman yadımdan çıxmaz. Bacımı basmışdı bağına, oxşayırdı. Atamı tutub aparmışdılar. İkinci dünya müharibəsinin başlangıç illəri idi. Stalin demişdi ki, Sovet vətəndaşı olmayanlar ölkəni tərk etməlidir. Qərara görə ya Sovet passportun olmalı idi, ya da ölkəni tərk etməli idin. Bu səbəbdən atamı həbs etmişdilər. Anamın ağlamağına səbəb bu idi. Onun İranla əlaqəsi olduğunu göstərən bacısının məktubunu tapmışdılar. Həmin vaxt bütün iranlıları ölkəni tərk etməyə məcbur edirdilər. Hətta mən bir müddət dayımın evində gizlənməyə başladım. Atamı axtarmaq üçün həbsxanaları gəzməyə başladığımda məlum oldu ki, hamısı iranlılarla doludur. Həbsxanalarda artıq yer qalmamışdı. Atamın hansı zindanda olduğunu belə bilmirdik. Nəhayət anamın sarsılmaz cəhdləri nəticəsində onun Bakının yaxınlığında, bir kartof ambarında saxlandığını öyrəndik. Həbsxanalar dolu olduğu üçün onu oraya aparmışdılar. Atam yaman xəstə idi. Bir çoxları isə həlak olmuşdu.

Atam İrana qayıtmaq istəyirdi və anama yalvarırdı ki, bir təhər İran pasportu alsın. Əks təqdirdə biz qalmalı, atam getməli idi. Çünki Sovet qanunlarına görə övlad ananın idi.

Bir daha anamın cəsarəti ailə birliyini qorudu. O, İran konsulluğuna gedib, Ərdəbilli olduğunu iddia elədi. Əgər onun yalanının üstü açılsaydı, onu məhv edərdilər. Lakin onlar inanıb, pasport verdilər və ölkəni tərk etmək üçün 15 gün vaxt verdilər. Beləliklə də İrana gedən qaçqınlara qoşulub gəmiylə Ənzəli limanına yola düşdük. Yola tarımdan başqa şey götürməyə icazə vermədilər. Biz artıq başqa ölkənin vətəndaşı olduğumuzdan qohum-əqraba, dost-aşnanın hamısı o tayda qaldı. Və bununla da ömür boyu duyduğum, acı tamını daddığım “Ayrılıq” artıq başladı. Sonralar nisgilli bir nəğməyə çevrildi bu həsrət... Bizi qayıqlara doldurdular. Adları çəkildikcə ailələr qayığa dolurdu. Atamızı tərk etməyə məcbur olduq. O bizə sonralar qoşulacaqdı. Bütün bu əzablı səfər boyu yeganə təsəllim tarım idi. Harda dayandıq tez tar çalırıdım, hətta qaçqın yüklərinin üstündə. Hərdən bir az pul da qazanırıdım və valideynlərimə verirdim. O vaxt Ərdəbil hədsiz çirkli-palçıqlı balaca kənd idi. O qədər kasıb idi ki, pəncərədə şüşəmiz belə yox idi. Küçədə oynayan uşaqlar ayaqyalın

idilər, lakin elə sağlam görkəmləri var idi ki, birinci dəfə onları görəndə anamdan soruşdum ki, onlar niyə yanaqlarını qırmızı rənglə boyayıblar. Anam cavab verdi ki, bu rəng yox, dağ havasındandır. Müqayisədə şimal uşaqları çox zəif və solğun görsənirdilər.

Nəhayət birləşmiş qüvvələr İrani ələ keçirəndə Tehrana döndük.

Həmin vaxtlar Azərbaycan musiqisi İranda məşhur deyildi. Biz bu işi başladırıq. Musiqinin çox pis reputasiyası var idi.

—Tehran radiosunda necə işə başladınız?

—İranda Müsəddiq dövrü idi. Onun dəftərxana müdiri Cənab Yusifinəjadla bir qonaqlıqda tanış oldum. Tar ifamdan xoşu gəldi və nə üçün radioda çalışmadığımı soruşdu. Cavabında dedim ki, radioda Azərbaycan musiqisinə icazə vermirilər. O, “Sabah qoyacaqlar” dedi və həmin günün sabahı bizi böyük ehtiramla radioda qarşıladılar. Özü də o adamlar ki, Azərbaycan musiqiçilərini kobudcasına qovub, qapıdan içəri buraxmırdılar.

O vaxtdan hər gün, günorta əzanına 15 dəqiqə qalmış Tehran radiosunda Azərbaycan musiqisi verməyə başladırıq. Əlbəttə, onda pulsuz, təmənnəsiz çalışırıq. Çox sonralar bizə ansamblımızı böyütmək, onu peşəkar orkestrə çevirib, əməlli-başlı maaş almaq təklifi oldu. Nəhayət İranın Milli Məclisi orkestrimizin yaranmasına lazım olan büdcəni təsdiq etdi. Mən də onun dirijoru olmaq üçün əvvəlcə xüsusi imtahan verməli oldum...

—Radioda neçə il işlədiniz?

—Çox uzun müddət! İllər boyu! Ancaq İslam İnqilabına dörd il qalmış mənə “Tudəçi” (Sovet tərəfdarı olan Tudə partiyasının üzvü) damğası vurub, radiodan qovdular. SAVAK (Şahın təhlükəsizlik idarəsi) dəfələrlə mənə və xanımı sorğu-suala çəkmiş, amma heç nə sübut eləyə bilməmişdi.

—“Ayrılıq” mahnısına qayıdaq. Sizin adınız bu mahnı ilə birgə çəkilir. Bu tanınmış mahnınız necə yarandı?

—Dediyim kimi, “Ayrılıq” sözündə Azərbaycanlıların çoxunun (o cümlədən də mənim özümün) həyat boyu duyduğu ağrılar yatıb... Və uzun müddət belə bir mövzu üçün mahnı yazmağa münasib sözlər axtarmışam. Mən də daxil olmaqla çoxlarına ayrılıq Arazın o tayında qalan eldən, obadan, qohum-qardaşdan, sevdiklərimizdən ayrılıq deməkdir. Həmin o müddətdə nə şah, nə də Sovet rejimi bizə o taya keçməyə icazə vermədilər. Geriyə dönmək şirin arzudan başqa bir şey deyildi, yaxud da ən yaxşı halda geriye dönümü olmayan bir istiqamətli yol idi.

Nəhayət günlərin bir günündə Fərhad İbrahimi adında bir cavan şer yazıb, mənə çatdırmış və həmin sözlərə musiqi bəstələməyimi xahiş etmişdi. Mən belə şe’rlər çox alardım. Ona

görə də əvvəl bir o qədər də diqqət yetirmədim. Amma onu bir də oxuyanda şer məni içinə çəkdi, həqiqətən ürəyim yatdı.

Şerdən aldığımla da bu lirik və həsrətlə dolu melodiya çox asanlıqla yarandı. Onun ilk ifaçısı da, indi artıq 35 il birgə yaşadığım, həyat yoldaşım oldu. O bizim ansamblda tez-tez çıxış edirdi. Başqa Azərbaycan mahnılarından əlavə “Ayrılıq” mahnısını da öz repertuarına daxil etmişdi. Və biz ilk dəfə bu mahnını radio üçün lentə yazdıq.

—“Ayrılıq” mahnısının geniş yayılması, ayrı-ayrı müğənnilərin ifasında səslənməsi haqda nə deyə bilərsiniz?

—1963-cü ildə Rəşid Behbudov Əhsən Dadaşov və Çingiz Sadıqovla birlikdə Tehrana gəlmişdi. Mən həmin mahnını Tehranın Gənclər Evinin sədri İrəc Qolesorxi tərəfindən təşkil edilmiş görüşdə ansamblımızın ifasında təqdim etdim. Rəşid dərin fikrə dalmışdı. Onlar İranda belə bir səviyyəli Azərbaycan ansamblının olduğunu bilmirdilər.

Rəşid məni bağına basıb, məndən mahnının mətnini xahiş elədi. Bu mənim üçün böyük fəxr idi. Amma ona mahnılarımın çoxunu Şimali Azərbaycanda təqdim edən zaman adımın çəkilmədiyini dedim. Rəşid söz verdi ki, mütləq mənim adım mahnının üstündə olacaq. Rəhmətlik sözünün üstündə durdu. Qısa müddətdən sonra iki ayrı-ayrı val yazısı mənə çatdı. Onlar iki müxtəlif ifadə olsa da, hər ikisi də mənim adıma daşıyırdı.

Maraqlı burasıdır ki, həmin vaxtlar Bakının özündə geniş yayılmamışdı. Biz onu Tehrandə almışdıq, lakin Bakıda çoxlarının xəbəri yox idi. Görünür mərhum Rəşid Behbudov da “Ayrılıq” mahnısını tez-tez oxumurdu. Çünki, hətta bu günədək o tayda çoxları bu mahnını Rəşidin ifasında eşitməyib və mənim bu mahnını Rəşidə verdiyimi də bilmirlər.

Buna baxmayaraq, rəhmətlik Rəşid Behbudov məni və bizim ansamblımızı həmişə, hər yerdə təriflərdi. İran səfəri haqda Rus qəzetlərinə verdiyi müsahibəsində də bizi alqışlamışdı. O, 1965-ci ildə İrana qastrol səfərinə gələndə də “Ayrılıq” mahnısını mənim şərəfimə oxudu. Allah onun ruhunu şad eləsin...

—Amma sonralar Çeşmazər Ayrılığı yeni ifadə başqa müğənnilər üçün hazırladı. Elə deyilmi?

—Bu, çox sonralar Türk müğənnisi Emel Sayın İrana gələndə idi. Çeşmazər mənim öz tələbələrimdəndir. O, mahnını Emel Sayına vermək üçün məndən icazə aldı. Mən də razılıq verdim, amma təkid etdim ki, onun aranjmanını dəyişməsin. Lakin sonralar tamamilə yeni bir ifadə mahnını Ququşun səsilə radiodan eşitdim. Demək olar ki, bütün orijinallığı itirmişdi... Hətta başqa adamın adını bəstəkar kimi elan etdilər.

Amma indi Azərbaycan müğənnilərinin çoxu, o cümlədən də Yaqub Zurufçu Ayrılığı oxuyur və bu mahnı artıq geniş yayılmışdır.

—İranda Azərbaycan musiqisinin gələcəyini necə görürsünüz?

—Şah dövründə Azərbaycan musiqisi təbliğ olunmurdu. Biz elə özümüz özümüz üçün çalırıdık. İndi isə xalq musiqisi ümumiyyətlə daha çox rəğbət qazanıb. Xalq da onu himayə edir. Amma rəsmi şəkildə klassik Azərbaycan musiqisi inkişaf etdirilmir. Baxmayaraq ki, İslam İnqilabının başlanğıcında rəsmi himnlər və inqilabi xor parçalarının çoxunu mən özüm və İranın başqa Azərbaycanlı bəstəkarları bəstələmişik. Ümumiyyətlə bunu deyə bilərəm ki, İranda, dövlət Azərbaycan musiqisini maliyyə baxımından dəstəkləmir. Bunun nəticəsində də, açığı desək, mən öz xüsusi məktəbimin kirayə pulunu verə bilmirəm, hələ qalsın ki, ondan gəlir də gözləyəm!

— Bəs Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra Azərbaycan respublikasında musiqinin gələcəyini necə görürsünüz?

—Son Bakı səfərimdə sarsıdıcı bir vəziyyətin şahidi oldum. İqtisadi çətinliklər üzündən musiqiçilərin gəliri və həyat səviyyəsi xeyli aşağı düşüb. Hər şey bazara xidmət edir, musiqiçilər pis vəziyyətdədir. Musiqiçilərin çoxu çörək pulu qazanmaq üçün xarici ölkələrə pənah aparırlar.

Sovet dövrünün bütün pozğunçuluqlarına baxmayaraq, heç olmasa xalq musiqisi maliyyə baxımından dövlətin himayəsi altında idi. Hətta deyərdim ki, dünyanın heç bir yerində musiqi Sovetlərdə olduğu kimi dəstək almamışdır. Hərçənd ki, Azərbaycan musiqisinə gəldikdə Üzeyir Hacıbəyovun zəhmətləri olmasaydı Sovet sistemi onun mahiyyətini dəyişəcək idi. Onlar bütün Azərbaycan çalğı alətlərini, o cümlədən tarı sıradan çıxarmaq istəyirdilər ki, rus musiqisinə yaxınlaşsın. Beləliklə də “Sovet xalqlarının” musiqisini birləşdirib, ruslaşdıracaq idilər. Üzeyir bəy buna yol vermədi. O, əksinə klassik ansamblara bizim tarımızı, kamançamızı daxil etdi... O, Azərbaycan milli musiqi alətlərinin potensial gücünü görürdü. Hətta milli musiqi alətlərini kütləvi şəkildə klassik orkestrə daxil etdi.

Tərcümə: Abol Bahadori və Aynurə Hüseynova

Yoxladı: Gulnar Aydəmirova

Redaktə etdi və veb üçün hazırladı: Aynurə Hüseynova